

jelenik meg; az egyéniség értelmi erőin átszűrve, mint a törvényalkotás háttere, legfőbb forrása. Néha azután az értelem sem elég, s áttöri gátját a teljes támasztalanság érzése: Hiába csaptuk el az Istent, aki rossz gazda volt, „nehéz most él-nünk gazda nélkül”.

Rákos Sándor költészete leginkább talán hallatlan szervezettségével, egységével nyűgöz le. Legárulkodóbb bizonyítéka ennek az, hogy az *Anyasírató* szinte az egész kötet összegzőjének hat. Megismétlődnek, szintetizálódnak benne az egyes versek gondolati és képi elemei. A nagyobb terjedelem persze növeli az érzelemfolyamat amplitúdóját is.

*Rosszul temetnek el bennünket.
Hanyatt fekszünk, az égre bámulunk.
Sietnek és ránktafosznak az élők.*

Rákos itt is, másutt is a legáltalánosabb érzéseket szólaltatja meg, szinte mazochista makacssággal szenvedti égési sebeit, melyeket az emberiség fájdalmának átsugárzása okozott, s amelyek elől hiába zárkózott ólomlemez versei mögé. Az emberiség örök gondjaival küszködik Rákos, néha kissé száraz, elvont. De nagy nyeresége is van ebből. Ezért tud valóban minden emberért szólni, minden létezőért, aki csak „éjjeli-lepke-táncot jár... a szeretet lámpása körül.” (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

IMRE LÁSZLÓ

TORNAI JÓZSEF: A BÁLVÁNYOK NEVE

A bálványok neve: Sors, Győzhetetlen király, Arany-kín. A sorsot értjük, a győzhetetlen királyra meg úgy ismerünk rá, mintha az Áron öntötte aranyborjú volna, míg Mózes a hegyen társalog Jahvéval. A kín látszik itt legyőzhetetlennek, mert ott marad kimondatlan minden vers háttérében. Tornai kétségbeesett költő, ritmusai lamentációk, a szavak nehézkesen hullanak ajkáról, s inkább koppannak, mert nem földet, pádimentomot érnek. Sorai gyakran nyújtóznak ki, és a sötét-ségbe fúródnak, s hiába emlegeti a paradicsommadárt, az ő igazi madarai a var-jak. Fekete varjúfelhő a szürke égen, míg alant végtelenség fehérlik, hófödte tájék. A költő korom-álarcban ódöng rajta: Nagy piros zászló csattog a táj fölött olykor, s a korom-álarcos is piros toronynak veszi az irányt. E torony palástját csigalépcső körözi, a grádicsokon asszonyhad vonul, s míg a vándor vánszorog lent, messzi, lát-hatja, hogy az asszonyok toronygombig érnek, ott se állanak meg, ezüsthabnak lát-szik, égbe szálló felhőnek az az elérhetetlen vonulás.

Szomorú költő, és piros vágyak hajtják. Szomorúsága: félelem, magány, idegen-ség; vágyai: a világban, az élet hétköznapjaiban otthonos embernek, a változás rabjának tehetetlen képzelgése. Mert Tornai nem érzi rosszul magát abban a világ-ban, ahol szomorúságát oly konzekvensen tenyészti. Ez az ő büntudata. Minthogy a modern költőnek át kell élnie minden közélményt, még akkor is, ha hajlamai, ori-ginális tapasztalatanyaga másfelé vonzzák is. Rossz kedvet úgy csinál magának, hogy elégedettségét nagyított vágyakkal, nem neki valókkal támadja, borzolja. De nem attól lesz elégedetlen, mert képzelgése nem valósnak, inkább a kétely so-dorja kétségbe, mért is nem tud igazán elégedetlen lenni.

Vállalt költői attitűd boldogtalanítja; boldogtalan, mert nem lehet az a poéta, aki tudna lenni.

*Gyerekkoromban tán jobban szeretted,
mert minden fűzről, gyöngye gólyahírről,
ha nem is tudtam, mindig integetted.*

Olyan gyerekkorból eredne az ő poézise, amit szándékosan elszigetel magában. Ősi, primér élményforrásait elapasztja, követ hengerít az ókutra, s új kutak fúrásába kezd, mert vödörrel merhető talajvíz helyett csöveken felszökő artézit akar. S amilyen makacs ebben, oly engedelmes bizonyos teóriák iránt. Szülő világa valaha talán népdalt is termelt. Neki mégis kedvesebb a kitaposott ösvény, a népdalt nem önmagában, az akadémiai Népköltési Gyűjteményekben keresi, s véli megtalálni. Dehogy tagadja le eredetét, megvallja, honnan jött, de nem él a lehetőséggel. Műveltség bátyázza körül, s lelke mélyrétege és tudata közé ugyanezt a műveltséget szigetelőként használja. Költői megvalósulásait inkább kulturális körben reményli, mint eredeti életkörülből táplálná.

Modern költő akar lenni kezdettől, de a modernség neki teória, s nem gyakorlat. Intellektuális igény hajtja verset írni, s ezt úgy érti, hogy a költő mindent tehet, csak nem azonosulhat. A szentimentális riasztja, mint ördögöt a tömjén. Úgy véli, a vers újmódin: különbözés. Minden azonosulás szentimentális nyavalygás, pedig igazában csak azt szeretne: azonosulni. Valójában azt is teszi. Ez a természeti életformájából kicsöppent a lelke mélyén úgy könnyezi kiszakadását, hogy szót se mer ejteni róla a versben. S úgy iparkodik alkalmazkodni a civilizációhoz, a városhoz, mint aki majdnem képtelen azonosulni. Csupa gátlás, merő komplexus, ezért nem meri magát ösztöneire bízni, ezért jár inkább teóriái nyomában. Műveltsége jellegzetesen költészetérdekű. Azért tanult nyelvet, azért volt kíváncsi korunk szellemi kaleidoszkópjára, hogy mindebből újabb és újabb elméletek csináljon a versíráshoz. De mit ér az elmélet originális indíttatások nélkül? S lehet-e korunk műveltségét költészetérdekűvé tenni?

Rilkét emlegeti, s bevallja, nem is szereti, de nem tud szabadulni autentizmusától. A rakéták és a lelkiismeret kattogása fölött Szabó Lőrinc ajkáról ömlik olthatatlan az ének. Ravel muzsikája tevékeny, Bartók a diszharmonióból terem harmóniát. Egy képtelen mennyország arkangyalai, s a költő képtelen világának ormai felett elérhetetlen magasságban lebegnek. Valójában nincsen köztük Tornai elviselhetetlen kínjaihoz. „Legfontosabb verseimet mindig leküzdhetetlen szenvedésből írtam.” De a többiben se lett enyhületére megannyi példája. Kétkedése, rossz közérzete, bizonytalansága: a lelkében meglehetősen maradt poétaság következménye. A változóhoz képest állandó igézi. Mert neki az állandóság, az örökkévalóság, a nem változó még evidencia. Mégis úgy tesz, mintha nem az volna.

*költő sose mozdulj ki a versből
utolsó szál inged neked az*

Valóban telitalálat a modern versre nézve ez a két sor. Neki azonban majdnem minden verse olyan, melyből a költő kilépett. Nagy titokban, hogy senki észre ne vegye. De úgy járkal le s fel a versek között, hogy lépten-nyomon köszönni kell neki, s ez meglehetősen zavaró, ha csak a versre akarunk figyelni. Csak meg kell tudnunk: falusi születésű, eljött a városba, ahol nemigen találja helyét. Feleségétől elválik, magányosan sokat kínlódik, de összeszorítja fogát, és viseli az egyedüllétet, mert így kell. Fellobban egyszer-egyszer, s akkor döbben rá, mennyire képtelenség szerelem nélkül élni. De azt is megérjük, mikor ismét lecsihad. S egyetértően bölingatunk, úgy van, úgy igaz. Életrajzot olvasunk a versek között, holott csak verseket szeretnénk. Elméletei szerint a vers kreáció, s amiben originális, mindig közvetlen élelményekre utal. Ha meg kivonja magát az élmény vonzásköréből, tételes lesz, fáradt és prózai.

„Elhajítom a dobogókat, a szerepeket, csöngettyüket, műhelytitkokat. Megszabadultam a műzsáktól: életem meglepetés, gonoszság.” „Teljes belső zavaromban összeadom magamat a hidakkal, vizekkel, az úttestekkel, ajtó-ablak-lényekkel.” Tornai

verseiben sok a modern elem, az egész mégis konvencionális alakot vesz. Nem izzik át a nyelv, visszafogja a vers nyilvánvaló dramatikus hajlandóságát. Tornai verse mindig monológ, és szándékoltan a számára legkisebb kiterjedéslehetőséget használja. Poéta, akinek kifejezetten a költőietlen hatás a célja. Akkor elégedetlen, ha a forma maximuma csúszik ki tollából, s akkor van nyugta, ha lehetősége alatt marad. Mert tudná ő a szintaxist felrobbantani, de minek! A versgondolkozást átalakítani, de miért? „Tudunk rakétát csinálni és teljesen archaikus lények vagyunk.” S e kettős világ nem csap össze a versben, mert más haszontalanok csinálják a rakétát, s megint mások produkálják az archaizmust. Már amelyekre Tornai gondol. Hiszen a rakétában is van emberi lehetőség, s az archaikus se feltétlenül elvetendő. Mégis minden végzetesen külön marad. Mélység és magasság, kelet és nyugat, nő és férfi, falu és város.

Hogy minden mozog, az igaz. Tornai azonban megállította az időt, s kinagyította a pillanatot. Mint mikor hirtelen megáll a film, s a látvány abban a természetellenes állapotban látszik hosszasan, ahogy épp a pillanat kénye adja. Nem a vers marad félbe, a látvány természete ilyen. Tudja vajon a költő, miről mond le, mennyire a maga javáról, midőn a költészet nagy adományát így a fonákjára fordítja? Célját mindenesetre ismeri:

*Nem sok fényesség van a világon.
Csodák tolongnak, azokat csodálom.
Félek, mosolygok: elrejttem, kilátszik
széthasadó ingem a halálig.*

És ha Tornai árat is ad érte, a magyar költészetnek, ennek a pompásnak és hatalmasnak, álmódónak és világteremtőnek ennyi grimasz talán még szükséges is. Mikor épp a szelíd poéta csúfondároskodik. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

BATA IMRE

RATKÓ JÓZSEF: EGY KENYÉREN

Hadd tegyem félre az óvatos mérlegeléseket, és hadd üdvözljem azt a költőt, aki évjáratunkból elsőként teremtett a maradandóság mértékével is mérhető költészetet. Mi, akik úgy nőttünk fel, hogy már csak csodálhattuk és elemezhattuk a minket megelőző generációk nagyjait, mi, akiknek a felfedezés öröméből még nem jutott ki, legfeljebb újabb és újabb szempontok után kutathattunk, hogy már korábban fémjelzett nagyságaink értékeit megvilágíthassuk, lassan mi is abba az életkorba nővünk, amikor — reménykedünk — a mi-korúak közül is nemcsak tehetségek, de felmutathatók lesznek érett eredmények is. E sorban elsőként hadd üdvözljem Ratkó Józsefet. És ezt jó épp itt, Szegeden elmondani, hol költőként elindult, hol költősorsa első csalódásai is érték.

A véletlen úgy hozta, hogy egyazon városban, évben, napon születtünk, sor-sunk, életünk mégis egymástól óriás távolságra különbözött — különbözik. *Annak ellenére* ezt a kötetet teljes egészében magaménak érzem, magam számára is mértékként vállalom a benne fogalmazottakat. (Egy vers, a *Kidobott a város*, első sorai kivételével, de itt Ratkó is pórul járt: a hetyke-felszínes bevezetés, és a semmitmondó utolsó másfél sor elrejtja a verstest bensőséges líráját, és a zárás fontos gnómáját.) Első kötetét még csak a tehetsége okán értékeltem, a másodikban e tehetség formáralalását üdvözöltem, és közös félelmeinket olvastam ki belőle — de éreztem a távolságokat is, az életrajzra szabottságot, a csak vele egyívásúakra